

ברכת הגומל לאחר החלמה ממחלת־נפש

משה הלוי ספיר

על פי ההלכה יש לברך ברכת־הגומל לאחר הצלה מארבעה אבות־טיפוס של מצבים מסוכנים. הברכה „ברוך... הגומל לחייבים טובות ושגמלני כל טוב” ידועה בשמה המקוצר „ברכת הגומל”. התלמוד קבע חיוב אמירת ברכה זו לגבי יורדי הים, הלכי מדברות, מי ששוחרר ממאסר (בו נשקפה לו סכנה לחייו) ומי שהחלים ממחלה.¹ ארבע נסיבות אלה נקבעו בהלכה כדוגמת־אב של סכנה.² במאמר קצר זה אנסה לבאר באיזה תנאים נחשבות מחלות־נפש לסוג מחלה שלאחר החלמה ממנה חייב אדם לברך ברכת־הגומל.

ההלכה מגדירה בדרך־כלל מחלה יותר על־פי דרגת חומרתה ופחות על־פי סוג המחלה, אלא אם חומרת המחלה המסויימת זהה עם סוג המחלה. התלמוד והפוסקים מזכירים שלוש דרגות: מחלה שיש בה סכנה (או חולה שיש בו סכנה), כלומר שיש בו פיקוח נפש; מחלה שאין בו סכנה, שהכוונה שאין בה פיקוח נפש (לדוגמא: רגל שבורה או מעט חום אצל מבוגר); ומיחוש בעלמא — מצב כללי של אי־נוחות או מחלה קלה (כגון כאב גרון, וכדו'). מעמדה ההלכתי של מחלה נקבע על־פי דירוג זה.³

ובכן, מחלת נפש — הידועה בספרות ההלכה במינוחים שונים, כגון: טירוף דעת, מי שיצא חוץ מן הדעת, רוח רעה (קורדיאקוס, או מרה שחורה, דכאון או עצב), ובספרות עכשוית יותר: התמוטטות עצבים⁴ — תוגדר גם היא על־פי דירוג זה. לדאבונו, הגיוון בספרות חז"ל הוא רב ביותר הן באשר למעמדן של תופעות נפשיות והן באשר לקני־מידה אשר ביכולתם לאפשר קביעת סטטוס מעין זה.

כסיוע לטיפול בנושא מעמדה ההלכתי של מחלה פסיכיאטרית או פסיכולוגית משמש לנו התקדים המאפיין מחלות אלו, או בעיות חוסר איזון מסוג זה, כמחלות שיש בהן סכנה או פקוח נפש במלוא משמעותם ההלכתית. ראשית, מוזכר פעמים רבות שהרמב"ן ראה את חובת פקוח נפש חלה באותה מידה על הפרעות נפשיות כעל הפרעות גופניות.⁵ היסודות ההלכתיים לחיוב הריפוי נכללו

1 ברכות נד, ב.

2 רמב"ם הלכות ברכות, י, ח; טור שו"ע, או"ח, סי' ריט. המקור של החיוב הוא בתהלים קז: יח—כא. מצד כוונת חז"ל בגמילת חסדים של הקב"ה לבשר ודם, „גדול נס שנעשה לחולה יותר מן הנס שנעשה לחנניה, מישאל ועזריה”, נדרים מא, א.

3 שו"ע או"ח, סי' שכת.

4 ראה טרקים ט וי"ב בספרי *Judaism and Psychology: Halaknic Perspectives*, 1979 (New York: KTAV Yeshiva Univ.) (כדפוס).

5 כל כתבי רמב"ן, חלק ב, עמ' 43. וגם בשו"ת נצר מטעי, חלק א, סי' ה.

הנפשית („תפקודית“ או אורגנית במקורה) — מחייבות אמירת ברכת הגומל לאחר החלטתו של החולה. וכן הדבר גם כאשר ההחלמה או החזרת התחושה של שליטה עצמית וסיפוק עצמי הינה בעלת אופי ארעי.

דוגמא לדרג זה הן הפסיכוזות, דכאון בלתי רצוני, פסיכוזות הנגרמות ע"י אולי דכאון הקשור בביטויים של רצון לאיבוד לדעת. פסיכוזות הנגרמות ע"י סמים כגון פסיכוזה אלכוהולית, ואפילו המצב התחלתי של *delirium tremens*, או משבר נפשי הנגרם ע"י תגובה שלילית ל-LSD וכו', כולם ייכללו בדירוג זה. נראה לי, שבמקרים מיוחדים של הפרעות נפשיות, אשר אין עדיין בידי הרפואה לרפאות, אך יש בידה, במידה ניכרת, להשתלט עליהן ולבקורן דרך טיפול תרופתי (כגון טיפול ב-*lithium carbonate* בדכאון-מני, או על-ידי שימוש ב-*tricyclics* בדכאון חמור וכרוני), טיפול בהלם-חשמלי או אפילו ב-*psychosurgery* — יש לברך ברכת הגומל עם תחילת השיפור.

דרגה שנייה של מחלות נפש כוללת את הנאורוזות וההפרעות שאינן בעלות אופי פסיכוטי, ואשר למרות גילוי החרדה, פחד, אומללות ואי-נוחות קיצונית שבהן, אין הן בגדר של פקוח-נפש. וכאן החלוקה ההלכתית קשה יותר. אך יש לציין שמאבק תוך-נפשי יכול להביא לידי הפרעות פסיכוסומטיות בעלות אופי רציני ביותר ובעלות תוצאות נפשיות לטוח ארוך (כגון: מחלה אסטמאטית של הסימפונות, קוליטיס, כיב, עיוורון היסטרי ותגובות אחרות). והנה מצינו התייחסות של ההלכה באשר לדרוג שני זה של ההפרעות הנפשיות: בתוס' מובאת קביעה המתירה הרחקה „גלדי צואה וגלדי מכה“ שעל הבשר (של אדם) בשבת כאשר ע"י פתרון זה נמנע בידוד חברתי ויסורים נפשיים!¹¹ והזכרתי במקום אחר דוגמאות בהן הרמב"ם משתמש בגורמים מסוג זה בקביעת חומרתם של כמה דיני שבת¹². בעוד שכמה הפרעות נפשיות קטנות גיתנות להגדרה כמחוש, דרגות אחרות של כאב, למרות השתייכותם לדרג השני, חשובים בקביעת הצורך לברך ברכת הגומל לאחר שרווח לחולה.

בקשר לנקודה אחרונה זו, חשוב להזכיר את פירושו של המהרש"א על העדות התלמודית המקורית לאמירת ברכת הגומל:

„...ומה ענין ד' אלו צרות... הוא המבואר כי ד' סבות הכוללים והם המונעים לאדם מהגיע אל שלימותו ותכליתו... הג' מי שבטבע חולה וחלש מלעסוק בתורה ומצותיה“.

ניתן להרחיב ניסוח זה ולכלול בו פסיכונאורוזות — המדגימות את הגירסה הנפשית של אי-היכולת להגשמת הפוטנציאל להשגת השלמות והאיזון — כקשיים המגבילים את האדם בהענות היצירתית לה'. ואם כך נראה שגישת המהרש"א מתייחסת להחלמה ממחלת-נפש כהתפתחות עבודה על האדם להיות אסיר-תודה לבוראו ולבטא זאת בדרך הביטוי שנקבע ע"י התלמוד.

11 שבת, ג ב, תוס' ד"ה, בשבילי. וגם עיין בהרמב"ם בפירוש המשניות לשבת כט, ב. איברא שיש לנו הדין על תענית חלום אפילו בשבת, מפני עגמת נפש, ועיין ברכות לא, ב; תענית יב, ב; רמב"ם, הלכות שבת, ל, ט; הלכות דעות, א, יב; שו"ע או"ח ר"כ; א-ב; רי"ח, ד. 12 בספרי הג"ל, פרק יב, מ"מ 32.